

ALPAMIŞ VE PRENS MARKO DESTANLARINDA KAHRAMANIN ERGİNLENMESİ

The Initiation of a Hero in the Alpamysh and Prince Marko Epics

Ana KILIÇ*

ÖZ

Sosyal ve kültürel olarak farklı özelliklere sahip toplumların anlatmaları arasındaki benzerlikler pek çok çalışmanın esin kaynağını oluşturmuştur. Söz konusu çalışmalardan biri Orta Asya Türk destanları ile Balkan Slav destanları arasındaki ilişkinin konu edildiği Albert Bates Lord'un "*Central Asiatic and Balkan Epic*" adını taşıyan makalesidir. Lord'un bu makalesinden hareketle, makalemizde Balkan Slav destancılık geleneğinde oluşturulan "*Tatar Zindanında Marko*" ve "*Hazak Zindanında Prens Marko*" adlı iki Sırp-Hırvat destanı ile Alpamiş Destanı'nın Özbek versiyonu arasındaki benzerlikler ve farklılıklar incelenmiştir. İncelemede, Joseph Campbell'ın "*Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*" adlı eserinde belirttiği kahramanın dönüşü anlatmalarının hepsinin temelinde bir erginlenme öyküsü bulunduğu görüşü esas alınmış olup, karşılaştırmaya konu destanlar "*kahramanın erginlenmesi*" yapısı ve "Gelişme Kuramı" çerçevesinde "*Kahramanın Esir Edilmesi ve Zindanda Tutulması*", "*Kahramanın Ailesi/Yakınlarına Haber Göndermesi ve Düşman Kızıyla İlişki Kurması*" ve "*Kahramanın Esaretten Kurtuluşu*" alt başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, inceleme konusu olan destanların kahramanları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tespit edilerek, söz konusu benzerlik ve farklılıkların nedenleri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Alpamiş, Prens Marko, Destan, Kahramanın Dönüşü, Kahramanın Erginlenmesi

ABSTRACT

The similarities between narratives that belong to societies which have different social and cultural structures have been source of inspiration for many studies. One of this studies is Albert Bates Lord's article named "Central Asiatic and Balkan Epic" in which was entreated the relation between Central Asia Turk and Balkan Slavic epics. In our article, the similarities and differences between two Serbo-Croatian epics titled "Marko in Tatar Dungeon" and "Prince Marko in Azov Dungeon" formed within Balkan Slavic epic tradition and Uzbek version of the Alpamysh epic were analyzed with reference to the mentioned Lord's article. The analyze was grounded on Joseph Campbell's view that in the base of every "return of a hero" narrative lies a story about initiation which he presented in his work titled "The Hero with a Thousand Faces". The epics in question were evaluated within the scope of "initiation of a hero" structure and "Evolutionary Theory" under these subtitles: "Capturing of a Hero and His Falling into a Dungeon", "Sending a Message to Hero's Family/Relatives and Contacting Enemy's Daughter" and "Rescuing of a Hero". After revealing similarities and differences between heroes of analyzed epics, the reasons for those similarities and differences were discussed.

Key Words

Alpamysh, Prince Marko, epic, return of a hero, initiation of a hero

Giriş

Albert Bates Lord, "*Central Asiatic and Balkan Epic*" adlı makalesinde Orta Asya Türk destanları ile Balkan Slav destanları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve söz konusu destanların ortak yönleri üzerinde durmuştur (Lord 1995). Lord tarafından konuyla ilgili

olarak birçok özgün düşünce ortaya konulmasına rağmen, makalede sözü edilen coğrafyanın genişliği ve konunun çok yönlü olması daha fazla ayrıntıya girilememesine neden olmuştur. Ancak makale, daha ayrıntılı çalışmaların yapılmasına imkân sunması açısından önem taşımaktadır. Makalenin

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi ABD Doktora Öğrencisi, anaaskil@gmail.com

“Dönüş Şarkıları (Anlatmaları)” başlıklı kısmında, kahramanın dönüşünü konu edinen üç Balkan Slav destanı ile “Dede Korkut Kitabı”nda yer alan “Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek” anlatması ve Alpamış Destanı arasındaki ilişki ele alınmıştır. Lord, Balkan Slav destanlarının metinlerini inceleyip söz konusu destanların kahramanlarını Alpamış ve Bamsı Beyrek ile karşılaştırarak aralarındaki benzerlikler ve farklılıkları ortaya koymaya çalışmıştır (Lord 1995). Lord’un makalesi bu açıdan incelememizin esin kaynağını oluşturmaktadır.

Bu makalede, Sırp-Hırvat destanlarından “Tatar Zindanında Marko” ve “Hazak Zindanında Prens Marko” adlı iki destanın kahramanı olan Prens Marko ile tanınmış Özbek destan anlatıcısı Fazıl Yoldaşoğlu’ndan derlenen Alpamış Destanı’nın kahramanı Alpamış “kahramanın erginlemesi” yapısı bakımından incelenmiştir. Joseph Campbell’in “Kahramanın Sonsuz Yolculuğu” adlı eserinde, dünyanın dört bir yanında bulunan anlatma örneklerinden hareketle ortaya koyduğu görüşleri, incelememizin temelini oluşturmaktadır. Campbell’a göre, farklı toplumlara ait, kahramanın dönüşüyle ilgili anlatmaların yapılarında temel bir kalıp söz konusudur; her kahramanın dönüşü anlatmasının temelinde bir erginlenme öyküsü bulunmaktadır. Bu anlatım yapısı, onu yorumlayan toplumun sosyal ve kültürel yapısına ve ihtiyaçlarına bağlı olarak değişik “maskeler” ve şekiller almaktadır (Campbell 1999). Campbell’in bu görüşleri ile; “insan ruhu her yerde bir ve aynıdır ve bu özelliği dolayısıyla, zaman içinde, birbirinden habersiz

olarak gereksinim duyduğu anda benzer ürünler yaratacaktır.” (Ekici 2007: 101-102) ana fikrine sahip “Gelişme Kuramı”nı göz önünde bulundurarak Prens Marko ve Alpamış destanları üzerinde durulmuştur. İncelememizde öncelikle Prens Marko ve hakkında oluşturulan destanlar kısaca tanıtılmış ve ardından söz konusu iki Prens Marko destanı özetlenmiştir. İnceleme konusu destanların başlıklarından da anlaşılacağı üzere, “kahramanın esareti” sürecini anlatan bu destanlar ile Alpamış Destanı’nın ikinci kısmında yer alan “Alpamış’ın esareti” yapısı karşılaştırılmıştır. Makalemizin sonuç kısmında ise “kahramanın erginlemesi” çerçevesinde yapılan karşılaştırmadan hareketle inceleme konusu kahramanlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konularak konuya ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Yukarda sözü edilen destanların metinlerinin karşılaştırılmasına geçmeden önce, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak için Prens Marko ve onun etrafında oluşturulan destanlar hakkında kısa bilgi vermek yararlı olacaktır.

Prens Marko, Osmanlı ordusu ile Sırp ordusu arasında 1371 tarihinde yapılan Meriç Muharebesi sırasında hayatını kaybeden Sırp Kralı Vukaşin’in oğludur. Babasının ölümü üzerine tahta geçen ve 1371-1395 yılları arasında tahtta kalan ve ülkesi Osmanlı hâkimiyeti altında kaldığı süre boyunca Türklerin egemenliğini kabul eden ve onlarla birlikte askeri seferlere katılan tarihi bir şahsiyettir. Kral Vukaşin’in oğlu Prens Marko bu seferlerin birinde 1395 yılında hayatını

kaybetmiştir (Djuric 2009: 32-41). Bu kısa hayat hikâyesinden de anlaşılacağı üzere Prens Marko, aslına Sırp tarihinin önemli figürlerinden biri değildir. Ancak, halk anlatmalarında milli kahraman seviyesine yükseltilmiştir. Onun hakkında oluşturulan çok sayıda anlatma ve destanda Marko, üç yüz sene yaşamış, hatta hiç ölmemiş, inılmaz fiziki güce sahip bir kahraman olarak tasvir edilmiştir. Dahası, yeme içmeye ve şaraba düşkün olan Prens Marko yanından hiç ayrılmayan olağanüstü kanatlı bir ata, ağır bir gürze ve kılıca sahiptir.

Prens Marko'ya dair destanlar, Sırp-Hırvat halk edebiyatı başta olmak üzere Bulgar ve Makedon halk edebiyatlarında da önemli yer tutmaktadır. Bütün bu destanlar, kahramana ilişkin belli bir konu üzerine yoğunlaşmaktadır. Başka bir ifadeyle, Prens Marko'nun doğumu, olağanüstü özelliklere sahip atını elde etmesi vb. konular çeşitli anlatmalarda da aktarılmıştır. Şu nokta özellikle vurgulanmalıdır ki; Prens Marko'nun herhangi bir seferi veya macerası hakkındaki anlatmalar, kahramanın doğumundan değil, sefere veya maceraya çıkmadan bir önceki aşama ile başlar. İncelemimizde konu edilen Prens Marko hakkındaki iki destanda da aynı durum söz konusudur.

Prens Marko hakkında oluşturulan destanlarla ilgili bu kısa bilgiden sonra inceleme konumuz olan "*Tatar Zindanında Marko*" ve "*Hazak Zindanında Prens Marko*" destanlarının özetlerini vermeyi uygun buluyoruz.

1837 yılında yayınlanmış bir derleme kitabında yer alan ve 194 mısra-satırdan oluşturulan "*Tatar Zindanın-*

da Marko" başlıklı destanı şu şekilde özetlemek mümkündür:

Prens Marko, Hazak Kralı tarafından yılan ve akreplerin bulunduğu suyla dolu bir zindanda tutulur. Bu duruma üzülen Marko, zindanın penceresinden bakar ve Hazak Kralı'nın kızını görür. Ondan (Marko'nun) evine gitmesini ve oradan özgürlüğü karşılığında vereceği altınları getirmesini ister. Kız, babasına gider ve bunu anlatır. Babası ise, ona kızar ve Marko'nun isteğini reddeder. Bu sefer Marko, evindekilere durumunu bir mektupla anlatmak istediğini ve bunun için kızıdan kâğıt ve mürekkep getirmesini rica eder. Yazdığı mektupta; annesinin ondan ümidini kesmesini, eşinin başka biriyle evlenmesini ve kız kardeşinin onu unutmamasını ister. Ardından Hazak Kralı'nın kızına bir haberci bulmasını ve bu mektubu Selanik'teki kan kardeşine göndermesini söyler. Kan kardeşi mektubu okuyunca çok üzülür ama Marko'nun yanına gitmez. Sonra kararından pişman olur ve babasından kalan mızrağı alarak atına binip Marko'yu kurtarmak için Hazak'a gider. Hazak'a vardığında Hazak Kralı'ndan ya Marko'yu serbest bırakmasını ya da kendisiyle dövüşmesini ister. Hazak Kralı, kendisinin yerine dövüşecek bir kahraman bulamayınca, Marko'nun kan kardeşiyle kendisi karşılaşmak zorunda kalır. Marko'nun kan kardeşi, Hazak Kralı'nı öldürüp kafasını keser. Ardından kralın kafasını mızrağa geçirerek şehre gider. Şehirdeki herkes ondan korkup kaçar ve o kan kardeşi Marko'yu zindandan kurtarır. Birlikte Marko'nun, kralın kilit altında tuttuğu ve hiç kimsenin üzerine binemediği

atını da alırlar. Marko, beline kadar uzamış saçını kestirir. Marko'nun "hayata dönmesi" için Hazak'ta onbeş gün daha kalırlar. Hazak Kralı'nın kızıyla birlikte altınlarını da alıp oradan ayrılırlar. Altınları paylaşırlar ve Marko, Hazak Kralı'nın kızını kan kardeşiyle evlendirir. Evlerinde düğün yaparlar. 1

1845 yılında yayımlanmış bir derleme kitabında bulunan ve 159 mısradan oluşturulan "*Hazak Zindanında Prens Marko*" başlıklı ikinci metin, şu şekilde özetlenebilir:

Prens Marko, Hazak Kralı tarafından yılan ve akreplerin bulunduğu suyla dolu bir zindanda hapsedilir. Bu durumundan dolayı ağlayan Marko, zindanın penceresinden bakarken Hazak Kralı'nın kızını görür. Kızı, kralın kendisini bırakması, karşılığında ona evden getireceği altınları vereceğini, kendisine güvenmiyorsa annesine haber göndermesini, özgürlüğü için altınları annesinin getireceğini söyler. Kız, babasına gider ve bunları anlatır. Babası ise, ona kızar ve Marko'nun isteğini reddeder. Bu sefer Marko, kızdan içinde bulunduğu durum hakkında eve bir mektup göndermek için bir kâğıt ve mürekkep getirmesini rica eder. Bu kâğıt ve mürekkeple yazdığı mektupta, annesinin ondan umidi kesmesini, eşinin başka birisiyle evlenmesini ve kız kardeşinin onu unutmamasını yazar. Ardından haberi alaca doğanla "deniz üstünden" Selanik'teki kan kardeşine gönderir. Kan kardeşi mektubu alınca üzülür ve yüzünü karaya boyayarak iyi bir ata biner ve Marko'yu kurtarmak için Hazak'a gider. 2

Ana hatlarıyla özetlediğimiz bu iki metinden hareketle Prens Marko

destanlarının olay örgüsünü şu şekilde verebiliriz:

1. Kahraman, yılan ve akreplerin bulunduğu suyla dolu bir zindanda tutulur. Zindan, kahramana düşman olan krala aittir.

2. Bu duruma üzülmeğe olan kahraman, zindanın penceresinden düşman kralın kızını görür ve ondan yardım ister.

3. Kız, babasına gidip durumu anlatır; ancak babası, kızını azarlar ve kahramanı serbest bırakmayı kabul etmez.

4. Kız, kahramanın isteği üzerine evine haber göndermek için ona kâğıt ve mürekkep getirir. Kahraman; yazdığı mektupta annesi, eşi ve kız kardeşinin onu unutmalarını ister ve mektubu bir kuş/haberci vasıtasıyla kan kardeşine gönderir.

5. Kan kardeşi, kahramanın yardımına gelir, kahramanı hapseden kral ile karşılaşır ve onu öldürür.

6. Kahraman, kan kardeşi sayesinde zindandan kurtulur, kendisi gibi esir olan atına da kavuşur.

7. Kahraman ve kan kardeşi, düşmanın altınlarını da alıp kendi yurtlarına geri dönerler.

8. Kahraman, kan kardeşini düşmanın kızıyla evlendirip onlara düğün yapar.

Görüldüğü gibi, "*Tatar Zindanında Marko*" ve "*Hazak Zindanında Prens Marko*" destanlarının metinleri, kahramanın esirliği ve esirlikten kurtarılması konusu üzerine kurgulanmıştır. Aynı konu, Alpamış Destanı'nın ikinci kısmında, Prens Marko destanlarından daha hacimli ve ayrıntılı olarak işlenmiştir. İncelememiz kapsamında Alpamış Destanı

n'ndaki bu konu, Alpamış'ın esir edilmesi ve düşman ülkesinden ayrılarak yurda dönmesi anlatılan kısmıyla ele alınmıştır (Yoldaşoğlu 2000: 270-372).

Destanlar dikkatli bir şekilde incelendiğinde, hem Prens Marko hem de Alpamış destanlarının iskeletinde bir geçiş töreninin, daha doğrusu bir erginleme öyküsünün bulunduğu görülmektedir. Bu doğrultuda destanları karşılaştırıp kahramanlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları tespit etmeye çalışacağız. Yapacağımız karşılaştırmaları; “*Kahramanın Esir Edilmesi ve Zindanda Tutulması*”, “*Kahramanın Ailesi/Yakınlarına Haber Göndermesi ve Düşman Kızıyla İlişki Kurması*” ve “*Kahramanın Esaretten Kurtuluşu*” başlıkları altında değerlendireceğiz.

1. Kahramanın Esir Edilmesi ve Zindanda Tutulması

Anlatmalarda kahramanın esir edilmesi konusuna Joseph Campbell'in “*kahramanın erginlenmesi*” yaklaşımıyla bakacak olursak, burada iki noktanın önemli olduğunu görülür; birincisi “*maceraya çağrı*”, diğeri ise “*ilk eşğin aşılması*”dır (Campbell 1999: 63-113). Başka bir ifadeyle kahramanın esir edilmeden önceki durumu ve onun esir olmasına yol açan olaylardır.

Yukarıda özetlerini verdiğimiz Prens Marko ile ilgili destanlarda görmediğimiz maceraya çağrı aşaması Alpamış Destanı'nda mevcuttur ve bu aşama destanda ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Alpamış Destanı'nda anlatıldığına göre, bu aşamanın temelinde, Kalmak (düşman) ülkesinde bulunan amcası ve aynı zamanda eşinin babası olan Baysarı'nın Alpamış'ı yardıma çağırması yer almaktadır. Bu çağrı üzerine yola çıkmasına babasının

izin vermemesine rağmen Alpamış, “*ruhsal ağırlık merkezini toplumunun sınırlarından bilinmeyen bir bölgeye çekmiş olan kaderini*” takip etmeyi tercih eder (Campbell 1999: 72). Bu şekilde Alpamış, kendi ülkesinden ya da kendi dünyasından ayrılarak yabancı bir ülkeye, başka bir dünyaya gider. Ancak, gittiği bu diğer dünyanın sınırlarında “*eşik muhafızı*” ile karşılaşır (Campbell 1999: 94). Öbür dünyaya ait olan cadı Surhayıl, Alpamış'ı sarhoş eder ve kahraman uyku halindeyken öbür dünyanın (Kalmak) şahının yardımıyla onu yeraltındaki bir zindana atar. Böylece kahramanın ilk eşği aşması tamamlanmış olur.

Özetlerden ve olay örgüsünden anlaşılacağı üzere, Prens Marko destanlarında maceraya çağrı ve ilk eşğin aşılması aşamaları yoktur. Ancak diğer Prens Marko destanlarından hareket ederek, kahramanın esir edilmesi konusunda bazı ipuçları vermek mümkündür. Lord'un makalesinde “*Dönüş Şarkıları*” başlığı altında “*Kahramanın Ülkesinden Ayrılması*” ve “*Kahramanın Dönüşü*” epizotları üzerine kurulan bir Prens Marko destanından söz edilmektedir.³ Söz konusu destanda Prens Marko, Osmanlı padişahı tarafından bir sefere katılmak üzere çağırılır. Bu durum, diğer Prens Marko destanlarında da sık sık görülmektedir. Dolayısıyla inceleme konumuz olan her iki destanda da Marko'nun esir edilmeden önce bir sefere çıktığını tahmin etmek mümkündür. İlk eşğin aşılması aşamasını çözmek için “*Tatar Zindanında Marko*” ve “*Hazak Zindanında Prens Marko*” destanlarının bir varyantı olarak kabul edebileceğimiz “*Saraybosna'da Marko Esir*” adlı

destana müracaat etmek yararlı olacaktır.⁴ Bu destanda Marko, düşmanı tarafından rakı ve şarap içirilerek sarhoş edilir. Marko baygın haldeyken düşman onu esir alır. Bu sahnedeki hareketle, inceleme konumuz Prens Marko destanlarında da kahramanın bu veya benzeri bir şekilde öbür dünyanın eşik muhafızı sayesinde eşikten geçtiği söylenebilir.

Bu bölümde, Alpamış ve Prens Marko destanları karşılaştırıldığında destanların yapı itibarıyla farklılık gösterdiği açıkça görülmektedir. Ancak, yukarıda ele aldığımız Prens Marko destanlarına benzer metinleri inceledikten sonra inceleme konusu destanlar arasında benzerliklerden de söz edilebilir; öncelikle hem Prens Marko hem de Alpamış aynı şekilde, yani bir çağrı ile ülkelerinden ayrılır. Ardından ikisi de düşman tarafından sarhoş edilip baygın halde esir edilir. Bu son husus, iki kahramanın karşılaştırılması bakımından önemlidir; çünkü bu yapı bizi Marko ve Alpamış'ın aynı kahraman tipi olduğu düşüncesine götürmektedir.

“Kahramanın erginlenmesi” çerçevesinden bakıldığında iki kahraman, kendi dünyalarından ayrılıp, öbür dünyanın eşik muhafızının “yardımıyla” eşikten geçmiştir. Artık kahraman öbür dünyada ve erginlenme sürecinde bulunmaktadır.

“Büyülü eşikten geçişin bir yeniden doğum alanına geçme olduğu fikri,” Prens Marko ve Alpamış destanlarında rahim imgesi olarak zindan/kuyu ile simgelenmiştir. *“Kahraman, eşik gücünü ele geçirmek ya da onunla uzlaşmak yerine bilinmeyen için de kaybolur ve ölmüş gibi görünür.”*

(Campbell 1999: 107). Alpamış Destanı'ndaki birkaç mısra, kahramanın bu durumunu yansıtmaktadır:

*“Bir gün beyin sarhoşluğu bitti,
Gözünü açıp şöyle bir baktı,
O kendini bu zindanda görür.
“Kaderim buymuş” dedi. Allaha ağladı,
Olan bitenleri asla hatırlamadı.”* (Yoldaşoğlu 2000: 274)

Metnin devamında Alpamış'ın *“Garip olarak dar zindanda öldüm.”* sözleri de kahramanın simgesel ölümüne işaret eder. Prens Marko destanları ise, kısa da olsa kahramanın bulunduğu duruma üzüldüğünden ve ağladığından söz etmektedir. Marko'nun yazdığı mektubun birkaç noktasında kendinden vazgeçtiğini ve simgesel ölümünün gerçekleştiği görülmektedir.

Prens Marko ve Alpamış su içerisinde, akrep ve yılanlarla dolu bir zindan/kuyuda bulunmaktadır. Daha önce bahsettiğimiz gibi zindan/kuyu, rahim imgesi olarak kabul edilebilir. Peki; su, akrep ve yılan burada neyi simgeler? Su; hayatın kaynağı, arındırma vasıtası ve yenilenmenin merkezi imgesidir (Chevalier vd. 2004: 1048). Akrep ise, yeni hayatın başlamasından önce kaosa dönüşü simgeler (Chevalier vd. 2004: 938). Son olarak yılan, insan ruhunun en önemli arketiplerinden biri olarak düşünülür, hayatın ve yaratma gücünün kaynaklarıyla ilişkilendirilir (Chevalier vd. 2004: 1101-1114). Görüldüğü gibi bu bölümde kullanılan tüm bu imgeler, hayat ve yeniden yaratmayla ilgilidir.

Bu bölüm içerisinde yaptığımız karşılaştırılma sonucunda, destanların birbirine benzediğini söylemek

mümkündür. İki kahramanın erginleme süreci, kahramanın simgesel ölümlüyle başlamıştır. Söz konusu sürecin tamamlanması için kahramanın yeniden doğması gerekir. Onun için kahramanın yardıma ihtiyacı vardır.

2. Kahramanın Ailesi/Yakınlarına Haber Göndermesi ve Düşmanın Kızıyla İlişki Kurması

Alpamiş ve Prens Marko destanları, olay sıralaması bakımından farklılık göstermektedir. Alpamiş Destanı'nda önce "*Kahramanın Ailesine Haber Göndermesi*", sonra da "*Kahramanın Düşmanının Kızıyla İlişki Kurması*" bölümü gelirken, Prens Marko destanlarında durum tam tersidir. Bu ters duruma rağmen, bölümler aynı konu etrafında şekillenmiştir. Bu nedenle söz konusu bölümleri birlikte ele almayı uygun buluyoruz. İncelemeye başlamadan önce Alpamiş Destanı'ndaki konuyla ilgili olayları kısaca özetleyelim:

Alpamiş Destanı'nda kahraman, ailesine durumu hakkındaki mektubu zindana düşen bir kaz ile gönderir. Kazın taşıdığı mektup önce Alpamiş'in kız kardeşinin eline, sonra da dostu Karacan'a ulaşır. Karacan, Alpamiş'i kurtarmayı gider ama Alpamiş yardımını reddeder ve dostuyla kendi ölüm haberini ailesine gönderir. Bir çoban vasıtasıyla şahın kızıyla ilişki kurar. Kız, Alpamiş'a âşık olur ve yardımcı karşılığında Alpamiş'tan onunla evleneceği sözünü ister. Zindana kadar bir tünel kazıp, her gün yanına gidip gelmeye başlar. Tüneli öğrenen cadı, şaha haber verir ve şah, Alpamiş'in öldürülmesini emreder.

Bu özetten anlaşılacağı üzere inceleme konusu destanlar arasında yapı itibariyle bir hayli fark vardır. Ancak, konu bakımından destanların birkaç noktada benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Her iki kahraman, kendi durumu hakkında ailesine haber ulaştırmak için bir kuş kullanmaktadır. Alpamiş Destanı'nda kaz söz konusuken Prens Marko destanında kuş bir doğandır. Ayrıca metnin bir yerinde Alpamiş'in "*benim gibi şahin*" şeklinde kaza hitap ettiği görülmektedir (Yoldaşoğlu 2000: 282). Kaz, Radloff'a göre Altay şamanlarının "*Ölümler Kralı*"na ziyaretinden geri dönerken bindikleri hayvanlardan biridir (Chevalier vd. 2004: 258). Doğan ise, Güney Slavlarında kartalla birlikte üst dünya ile alt dünyayı birbirine bağlayan bir kuş olarak kabul edilir (Tolstoj vd. 2001: 408). Elbette destanlarda haberci olarak hem insanlar dünyası hem de ölümler dünyasına ulaşabilen kaz ve doğan seçimi tesadüfi değildir. Bu seçimle destanlarda kahramanın ölümler dünyasında bulunduğu işaret edilmektedir.

Prens Marko ve Alpamiş destanlarındaki başka bir benzerlik ise, kahramana dışarıdan yardımın gelmesidir. Prens Marko'nun yardımına kan kardeşi gelir. Kan kardeşi, kahramanın alter egosu olarak değerlendirilebilir. Bunun nedenini "*kardeşleşme andı*" töreninde aramak gerekir. Söz konusu törende iki dost, birbirinin kanını yalayıp kardeş olurlar (Kulisic vd. 1970: 50, İnan 1998: 327). Böylece hayatın sembolü ve ruhun bulunduğu yer olarak düşünülen kan aracılığıyla iki dost,

birbirine yaklaşır (Chevalier vd. 2004: 452-453). Alpamış Destanı'nda İslam'ı kabul eden ve bu şekilde Alpamış'ın manevi dostu olan Karacan, kahramanın yardımına gelir. Fakat burada inceleme konusu destanlar arasında bir fark ortaya çıkar. Alpamış, dostu tarafından kurtarılmasına izin vermez. Bu nokta, "dönüşün reddedilişi" olarak kabul edilebilir (Campbell 1999: 235).

Son olarak destanlardaki "Kahramanın Düşmanının Kızıyla İlişki Kurması" olarak adlandırdığımız kısımdan bahsetmek istiyoruz. Hem Prens Marko hem de Alpamış, düşmanın kızıyla temasta bulunurlar. Destanlarda kız, kahramanın zindandan kaçmasına yardım eder. Başka bir ifadeyle, kahramanın rahimden çıkması, yeniden doğmasına yardımcı olur. Prens Marko ve Alpamış destanlarında kızın yardımı farklı şekillerde işlenmesine rağmen işlevi bakımından aynı olup, destanlarda kadının bu rolü üstlenmesinin bir tesadüf olmadığını vurgulamak gerekir. Kadının böyle bir role sahip olması; onun hayatı temsil etmesi, bir hayatı dünyaya getirmesi ile ilgilidir.

Burada bir konuyu daha açıklamaya gereği duyuyoruz. Alpamış Destanı'nda kız, kahramana âşık olup yardımı karşılığında evlilik sözü alırken, Prens Marko destanlarında böyle bir durum söz konusu değildir. Fakat incelediğimiz iki destanın varyantları olarak kabul edebileceğimiz "Arap Kızını Kandıran Prens Marko" adını taşıyan iki destan mevcuttur.⁵ İkisinde de düşman kızı, Prens Marko'yu zindandan evlilik sözü karşılığında çıkar-

rır ve birlikte onun dünyasına geçince Prens Marko tarafından öldürülür. Prens Marko ve Alpamış destanları arasında fark olarak görülen bu noktayı şöyle yorumlayabiliriz; düşman kızı, öbür dünyanın hükümdarının kızıdır. Dolayısıyla, Alpamış Destanı'nda kahraman, öbür dünyadan ayrılırken kızı orada bırakır. Prens Marko ise, bahsettiğimiz destanlarda kızı öldürerek ait olduğu dünyaya geri gönderir.

3. Kahramanın Esaretten Kurtuluşu

Kahramanın erginlenme sürecinin son aşamasını anlatan bu kısımda destanlar, yine yapı özellikleri itibarıyla farklılık göstermektedir. Alpamış'ı, düşmanın kızı tarafından serbest bırakılan atı; Marko'yu ise kızın yardımıyla çağırdığı kan kardeşi zindandan kurtarır. Ancak hem kahramanın atı hem de kan kardeşi, kahramanın alter egosu olarak değerlendirilebilir.

Kahramanların zindandan çıkışından sonra gelen, Alpamış Destanı'ndaki "Dünyayı yeniden görmüş gibi olur" (Yoldaşoğlu 2000: 343) ve "Tatar Zindanında Marko" destanındaki "orada on beş gün kalmışlar/ Marko hayatı yeniden kazanana kadar" mısralarıyla kahramanların yeniden doğmaları vurgulanır. Böylece simgesel ölümü yaşayan ve yeniden doğan kahraman, erginlenme sürecini tamamlayıp, kendi dünyasına dönmek için hazır olur.

Sonuç

"Tatar Zindanında Marko" ve "Hazak Zindanında Prens Marko" adlı iki destan ile Alpamış Destanı'ndaki Alpamış'ın esareti konusunun "kahra-

manın erginlenmesi” kapsamında karşılaştırılması neticesinde ulaştığımız sonuçları ve genel bir değerlendirmeyi şu şekilde vermek mümkündür:

Alpamış Destanı, bu makalede ele alınan Prens Marko destanlarına göre olay örgüsü bakımından daha kapsamlı ve ayrıntıya yer veren bir destandır. Aynı zamanda, Alpamış Destanı’ndaki ayrıntı ve motiflerin sayısı fazladır. Bu durum, yazımızda incelenen *“kahramanın esareti”* konusunda da görülmektedir. Dolayısıyla, karşılaştırdığımız Alpamış ve Prens Marko destanları arasında en büyük farkın destanların yapılarında ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

İnceleme konusu destanları *“kahramanın erginlenmesi”* çerçevesinde değerlendirdiğimizde, aralarında çok sayıda benzerlik olduğu sonucuna varıyoruz. Öncelikle, Alpamış ve Prens Marko destanlarının aynı temel üzerinde kurulduğu vurgulanmalıdır; destanların temelinde bir erginlenme öyküsü vardır. Destanların, içinde kullanılan motifler bakımında da benzerlik göstermesi dikkat çekicidir. Kahramanlarına gelince; Alpamış ve Prens Marko’nun aynı kahraman tipini temsil ettiklerini söylemek mümkündür. Sadece baygın halde esir edilebilen, inanılmaz fizik gücü olan bu kahraman; sadık bir eş, iyi bir kardeş ve evlattır. Her zaman ona yardım edecek bir dosta ve aynı kaderi paylaşan olağanüstü bir ata sahiptir. Alpamış ve Marko destanları arasındaki en büyük fark ise, Alpamış’ın babası ve oğlundan söz edilirken Marko’nun annesinden söz edilmesidir. Bu farkın sebebi-

ni makalemizin başında bahsettiğimiz Prens Marko’nun gerçek hayatıyla açıklayabiliriz. Tarihi olarak Prens Marko babasını bir çatışmada kaybetmiş ve Marko’nun çocuğu olmamıştır. Diğer taraftan, Sırp-Hırvat destanlarında özellikle kahramanların kararlarında anne tipinin ortaya çıkması durumu sık olarak rastlanmaktadır.⁶ Burada şöyle bir soru akla gelmektedir: Erkek figürü (baba, erkek kardeşi, koca, oğul) son derece önemli olan bir toplumda destan kahramanı, neden annesinden karar konusunda fikir ister? Bu sorunun cevabı; *“Destanlarda anneler, danışman rolüne soyunarak ahlaki değerleri korumakta ve oğullarının sadakati onların bu statüsünü doğrulamaktadır.”* (Samardzic 2008: 91) şeklinde verilebilir.

Alpamış Destanı ve Prens Marko destanları *“kahramanın erginlenmesi”* bağlamında incelendiğinde, farklı toplumlara ait bu destanların benzer yönleri dikkat çekmektedir. Geçmişte Türk ve Balkan Slav toplumları arasındaki etkileşimden her ne kadar söz etmek mümkünse de kahramanın dönüşü konusu hemen hemen tüm toplumların halk yaratmalarında işlenen evrensel bir konudur. Bu durum incelememizin temelini oluşturan Joseph Campbell’in eserinde açıkça ifade edilmiştir. Destanlar bu haliyle, insan ruhunun her yerde bir ve aynı olduğu ve bu özelliği dolayısıyla, zaman içinde, birbirinden habersiz olarak gereksinim duyduğu anda benzer ürünler yaratacağı fikri etrafında şekillenen *“Gelişme Kuramı”* kapsamında ele alınabilecek özelliktedir. Nitekim in-

celediğimiz destanlar arasındaki benzerliklerin yapısal benzerlikten ziyade konuyla ilişkili olması, işlevsel bir gerekliliğe gönderme yapmaktadır. Destanlardaki farklılıklar ise, temel konuyu zedelemeyen, ait olduğu toplumun sosyal ve kültürel yapısına ve ihtiyaçlarına bağlı olarak değişen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

NOTLAR

- 1 Metnin orijinal hali; Sima Milutinovic Sarajlija'nın "Pjevanija crnogorska i hercegovačka [Karadağ ve Hersek Şarkıları]" adlı derleme kitabında 68. sırada bulunmaktadır.
- 2 Metnin orijinal hali; Vuk Stefanovic Karadzic'in "Srpske narodne pjesme. Knjiga druga u kojoj su pjesme junacke najstarije [Sırp Halk Şarkıları. En Eski Kahramanlık Şarkıları. İkinci Kitap]" adlı derleme kitabında 379-385 sayfalar arasında bulunmaktadır. Bu ikinci anlatma muhtemelen eksik derlenmiş veya anlatıcısı bu kadarını hazırlayabilmiştir. Ancak, iki anlatma farklı adlar olsa da aynı konuyu anlatmakta ve birbirini tamamlamaktadır.
- 3 Destanın özeti için bk. Lord 1995: 303.
- 4 Metnin orijinal hali; Sima Milutinovic Sarajlija'nın "Pjevanija crnogorska i hercegovačka [Karadağ ve Hersek Şarkıları]" adlı derleme kitabında 78. sırada bulunmaktadır.
- 5 Metinlerin orijinal hali; "Hrvatske narodne pjesme I. Junacke pjesme [Hrvat Halk Şiirleri I. Kahramanlık Şiirleri]" adlı derleme kitabında 13. ve 14. sıralarda bulunmaktadır.
- 6 Bu durum Rus destanlarının bazılarında da yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Metin Ekici. "Dede Korkut Kitabı ve Slav Destanları." Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi, Sayı:20, (Ankara, 2000), ss. 13-22.

KAYNAKÇA

- Campbell, Joseph. *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. Çev. Sabri Gürses. Ankara: Kalcı Yayınevi, 1999.
- Chevalier, Jean; Alain Gheerbrant. *Recnik simbola [Semboller Sözlüğü]*. Çev. Pavle Seke-
rus vd. Novi Sad: Stylos, 2004.
- Djuric, Vojislav. *Antologija narodnih junackih pesama [Halk Kahramanlık Şiirlerinin Derlemesi]*. 2009.

Ekici, Metin. "Dede Korkut Kitabı ve Slav Destanları." *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi*, Sayı:20, (Ankara, 2000): 13-22.

----- *Halk Bilgisi (Folklor). Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Genişletilmiş 2. Baskı. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2007.

Hrvatske narodne pjesme I. Junacke pjesme [Hrvat Halk Şiirleri I. Kahramanlık Şiirleri]. Kitap: 2. Zagreb: Matica hrvatska, 1890-1940 (05 Nisan 2012).

<<http://scc.digital.nb.rs/collection/epska-matica>>
İnan, Abdülkadir. *Makaleler ve İncelemeler*. I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.

Lord, Albert B. "Orta-Asya ve Balkan Destanları Arasındaki İlişkiler." Çev. Metin Ekici. *Türk Kültüründe Nevruz-Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995: 273-307.

Milutinovic Sarajlija, Sima. *Pjevanija crnogorska i hercegovačka [Karadağ ve Hersek Şarkıları]*. Haz. Dobrolo Aranitovic. Niksic, 1990 (05 Nisan 2012).

<<http://scc.digital.nb.rs/collection/epska-sima>>
Kulicic, S. vd. *Srpski mitoloski recnik [Sırp Mitolojisi Sözlüğü]*. Beograd: Nolit, 1970.

Samardzic, Senzana. *Biografije epskih junaka [Destan Kahramanlarının Biyografileri]*. Beograd: Cigoja stampa, 2008.

Stefanovic Karadzic, Vuk. *Srpske narodne pjesme. Knjiga druga u kojoj su pjesme junacke najstarije [Sırp Halk Şarkıları. En Eski Kahramanlık Şarkıları. İkinci Kitap]*. Bec, 1845 (05 Nisan 2012).

<<http://scc.digital.nb.rs/document/S-II-0467b>>
Tolstoj, M. Svetlana ve Ljubinko Radenkovic, haz. *Slovenska mitologija. Enciklopedijski recnik [Slav Mitolojisi. Ansiklopedik Sözlüğü]*. Beograd: Zepeter Book World, 2001.

Yoldaşoğlu, Fazıl. *Alpamış Destanı*. Aktaran: Aysu Şimşek Canpolat-Aynur Öz. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000.